УДК 070. 48; 81’373. 48 (477)

КЛАСИФІКАЦІЯ МОВНИХ КЛІШЕ ЗА СЕМАНТИЧНИМИ ОЗНАКАМИ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТ «ДЕНЬ» ТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»)

Янчевська В.Ю., магістр

Запорізький національний університет

У статті розглядається актуальна проблема мовних кліше на прикладі української преси. Автор аналізує семантичні особливості мовних одиниць, що є усталеними моделями і реактуалізуються в мові внаслідок традиції. У роботі використана семантична класифікація і приділена увага таким мовним кліше як заголовки, неологізми, фразеологізми.

Ключові слова: мовні кліше, мовні стереотипи, фразеологізми, клішоване мовлення, неологізми, заголовки, семантичні сфери.

Янчевская В.Ю. КЛАССИФИКАЦИЯ ЯЗЫКОВЫХ КЛИШЕ ПО СЕМАНТИЧЕСКИМ ПОКАЗАТЕЛЯМ (НА МАТЕРИАЛЕ ГАЗЕТ «ДЕНЬ» И «КРЫМСКАЯ СВЕТЛИЦА» / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается актуальная проблема языковых клише на примере украинской прессы. Автор анализирует семантические особенности языковых единиц, которые являются устойчивыми моделями и реактуализируются в языке вследствие традиции. В работе используется семантическая классификация и уделяется внимание таким языковым клише, как заголовки, неологизмы, фразеологизмы.

Ключевые слова: языковые клише, языковые стереотипы, фразеологизмы, клишированная речь, неологизмы, заголовки, семантические сферы.

Yanchevska V.Yu., THE CLASSIFICATION OF LANGUAGE CLICHES BEHIND SEMANTIC PARAMETERS (ON THE MATERIAL OF THE NEWSPAPERS «DAY» AND «THE CRIMS’KA SVETLITS’A)» / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The actual problem of language cliches on an example of the Ukrainian press is considered in the article. The author analyzes semantic features of language units which are steady models and have being reactualized in the language owing to tradition. The semantic classification is used and the attention is paid to such a language cliches as headings, neologisms, phraseological units.

Key words: language cliches, language stereotypes, phraseological units, cliches’ speech, neologisms, headings, semantic spheres.

На сьогодні феномен мовних кліше залишається маловивченим. Але ці мовні одиниці заполоняють сучасну українську пресу. Тому лексикографічне вивчення кліше є необхідністю для сприймання газетних текстів. Для працівників ЗМІ вивчення кліше є особливо важливим, оскільки саме вони творять медіа-продукт, який сприймається загальною аудиторією. Ступінь довіри до преси на сьогодні залишається доволі високим, отже важливим є не лише інформаційне заповнення газетних шпальт, але й якість та стиль написання, вживання при цьому відповідних мовних засобів.

Актуальність обраної теми стає очевидною після опрацювання сучасних досліджень в сфері мовознавства та журналістикознавства. Часто використовувані мовні кліше залишаються малодослідженими, особливо за семантичними ознаками та емоційним забарвленням в текстах. Лексикографічно кліше майже не описані. Особливістю дослідження є спроба описати ті «живі» кліше, що використовуються працівниками медіа при складанні газетних текстів.

Мета роботи: на прикладі сучасних українських видань (газети «День» та «Кримська світлиця») дослідити, які саме мовні кліше найчастіше зустрічаються на сторінках газет, скласифікувати й проаналізувати досліджені кліше за семантичними ознаками.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**: проаналізувати сучасні україномовні видання та виокремити у текстах матеріалів мовних кліше, що стануть базою дослідження; поділити на групи відібрані мовні кліше за семантичними ознаками та визначити семантичні сфери їх вжитку; дослідити кліше-неологізми, фразеологізми та заголовки.

Об'єктом дослідження є творчий продукт ЗМІ — газети “День” та “Кримська світлиця” за 2007-2009 роки.

Предметом дослідження є визначення й аналіз мовних кліше друкованої преси, розгляд семантичних сфер їхнього вжитку та лексичні особливості використання.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають праці, присвячені розгляду мовних кліше учених: Р. Іванченко, І. Гальли, Д. Розенталя, В. Вакурова, В. Телії, В. Красних, О. Кубрякової.

Кліше дозволяють забезпечувати точність мови. Їх антиподом у мовленні виступають штампи, що сприймаються як явище негативне, тому їх необхідно відрізняти від штампів: «Деякі риси об'єднують мовний штамп з мовним кліше. Але якщо з необхідністю кліше можна погодитись, то необхідність мовних штампів визнати важко» [31, с. 156].

Д. Розенталь відзначає також фразеологічність кліше: «мовний стереотип, готовий зворот, який використовується як легко відтворюваний у певних умовах та контекстах стандарту... Кліше утворює конструктивну одиницю, що зберігає свою семантику, а в багатьох випадках й виразність» [70, с. 168].

При вивченні праць В. Телії також можна зробити висновок, що мовні кліше – окремий клас сталих, граматично неоднорідних, регулярно відтворюваних блочних фразеологічних одиниць в типових мовних ситуаціях, що відображають стереотипи мислення комунікантів та дозволяють мовнику успішно досягати комунікативної мети. О. Кубрякова дещо розширює та доповнює точку зору В. Телії: «реальна мовна діяльність – певний мовний континуум, на одному полюсі якого стереотипне, клішоване та майже автоматичне мовлення. Проте на іншому – новаторство, творчість, виходи за встановлені перепони» [45, с. 112].

Мовні кліше – сталі вирази, що відтворюються цілком усіма носіями мови. У лінгвістичній теорії терміни мовні стереотипи, фразеологізми вживаються приблизно в тому ж значенні. Усі ці явища складають певне понятійне поле. Як вже зазначалось у вступі, праці В. Телії наштовхують на висновок, що мовні кліше – окремий клас сталих, граматично неоднорідних, регулярно відтворюваних блочних фразеологічних одиниць в типових мовних ситуаціях.

За семантичними ознаками кліше є різнорідними. Отже, спробуємо виділити спільні семантичні ознаки та створити певну класифікацію мовних кліше.

Серед проаналізованих кліше можна виділити кілька різних семантичних сфер: соціально-політичну, економічну, робочу, торгівельну, канцелярсько-ділову, інтелектуально-аксіологічну, медичну та інші.

Кліше, що належать до **соціально-політичної сфери,** описують події сучасності, які мають соціально-політичний підтекст і викликають чи не найбільший інтерес читачів преси. Саме попит на інформацію диктує наявність відповідних статей у медіа, написання яких потребує вкраплення тих чи тих політичних або соціальних кліше. У проаналізованих нами матеріалах знайдено 141 таке мовна одиниця.

Аналіз матеріалів газет «День» та «Кримська світлиця» дозволяє нам зробити висновок, що соціально-політичні кліше – найбільша група серед усіх сфер. Абсолютно різні за інформаційним навантаженням та походженням вирази (державна таємниця, президентська кампанія, докризові роки тощо) об'єднуються в одну велику групу.

Так, у матеріалі «Форум невиправних винахідників» («День», 1 квітня 2009) розповідається про талановиту молодь, яка брала участь у конкурсі, що складався з чотирьох номінацій, серед яких відокремлювалась номінація *соціальних проектів*. Що мається на увазі? Соціальний проект завжди спрямований на розвиток ідей, вирішення проблем, що стосуються суспільства вцілому. Тут же знаходимо ще одне кліше з тим самим прикметником: *соціальні дослідження* учасників. «Серед *соціальних досліджень* мені сподобалося дослідження Анастасії Зайцевої, яка написала, як зробити Львів більш привабливим, красивим і чистим, залучаючи до цього громаду». Взагалі-то кліше *соціальні дослідження* вживається не часто. З іменником *дослідження* найчастіше використовуються прикметники *наукові, творчі* тощо. Щодо прикметника соціальний, то найчастіше говорять про соціальні опитування. «Соціальні дослідження» певною мірою є синонімом словосполученню «соціальні опитування» [О. Миколюк. Форум невиправних винахідників. – День. – 2009. – 1 квітня]. Автор матеріалу, Оксана Миколюк, зазначила, що ідеї молоді стануть у пригоді при написанні *державних програм*. Це кліше *є* влучним, конкретним та часто використовуваним.

У матеріалі «Мораторій від латифундиста» («День», 12 лютого 2009) зустрічаємо кліше *голова уряду*. Це політична фігура, що керує діяльністю уряду, Прем'єр-Міністр країни. Взагалі, будь-яке словосполучення зі словом «голова» має на увазі головуючу, керуючу і разом з тим найбільш відповідальну в певному сенсі особу: «голова міської ради», «голова селищної ради», «голова парламенту». Кліше з основою *голова* зустрічаємо й в іншій матеріалі цього ж номеру газети: *колгоспний голова*.

Міжнародні проблеми [Т. Поліщук. Про діалог та інтереси. – День. – 2009. – 12 лютого] – проблеми, що стосуються більшості або усіх країн світу. До таких проблем часто відносять глобальні проблеми людства. Словосполучення *міжнародні проблеми або глобальні проблеми* – стандартні кліше, які використовуються журналістами у пресі при оприлюднені цієї теми.

Говорячи у цьому матеріалі про *міжнародний діалог*, автор має на увазі діалог між декількома країнами стосовно певних питань.

Досить часто на газетних шпальтах зустрічаємо вираз *слуги народу*: народні обранці, парламентарі, політики, члени уряду. Всі ці кліше – синоніми. Чому саме *слуги народу*? Бо обираються чиновники завдяки голосуванню кожного громадянина, обіцяють та присягаюсь служити на вірність українського народу. Тому й слуги, тому що служать своєму народу.

Про *двопалатний парламент* як ефективну форму правління йдеться в матеріалі «Бачу, що праця проростає» («Кримська світлиця», 10 квітня 2009): «Пане Президенте, щоб врятувати Україну, треба діяти… по-ленінськи: рішуче!».

Про *державну винагороду* пише журналіст у публікації «Засіб для пересування знову розкіш». Як відомо, *державна винагорода* – гроші, які виплачує держава громадянам в межах певних державних програм. [І.Фоменко. Засіб для пересування знову розкіш. – День. – 2009. – 20 січня].

Кліше *включити задню швидкість* могло б бути технічним чи автомобільним, якби вживалось у прямому значенні. *Включити задню швидкість* – привести в дію механізм, що змушує транспортний засіб рухатися назад. *Включати задню швидкість* у переносному значенні означає також: відмовлятися від слів чи дій, брати слова назад, не погоджуватись з власним попереднім рішенням тощо. У контексті газети «День» це звучить так: «уряд включив задню швидкість». [В. Княжанський. «Дістали» автомобілістів. – День. – 2009. – 6 лютого].

Далі в тесті Віталій Княжанський вживає такі кліше. *Посада президента* – головна керівна посада в країні, посада голови держави. Взагалі слово президент походить від латинської і означає: той, що сидить попереду. *Президетські вибори* – вибори голови держави. *Народні депутати* – чиновники, державні діячі, обрані завдяки всенародному голосуванню. *Міський бюджет* – бюджет конкретного міста (за контекстом Севастополя). «Попри кризові негаразди, депутати Севастопольської міськради своїм рішенням «висмикнули» з *міського бюджету* Севастополя мільйон гривень на Програму підтримки російської мови» [Освіта в тенетах політики. – Кримська світлиця. – 2009. – 15 квітня].

Вирішувати питання на *державному рівні* означає в межах всієї країни. «Не всі учасники заходу розуміли, чому вони мають боротися за російську мову, якщо свого часу вже віддали свої голоси за "регіоналів" в обмін на обіцянку про двомовність на *державному рівні*» [Освіта в тенетах політики. – Кримська світлиця. – 2009. – 15 квітня].

Передвиборними обіцянками найчастіше називають виборчу програму певної політичної партії чи політичної фігури.

Розвиток країни – розвиток усіх галузей: науки, освіти, медицини, сільського господарства тощо, що призводять до успішного функціонування країни вцілому. [Т. Поліщук. Про діалог та інтереси. – День. – 2009. – 12 лютого].

Досить часто у ЗМІ підіймається тема корупції, яка також породжує низку кліше. Кліше на цю тему є і газетах, відібраних нами для аналізу. Це такі кліше, як *корупційні схеми* –методи та плани, за якими діє людина, яка займається корупцією. *Суспільні інтереси* – питання та проблеми, що стосуються певної групи людей, нації або людства вцілому. Серед кліше до словосполучення можна дібрати антонім: *особістісні інтереси. Громадська думка* – погляди, переконання усієї громади (суспільства) або більшості її членів стосовно будь-яких питань чи подій. *Громадянське суспільство* – сукупність відносин у сфері економіки, культури та інших сферах, що розвиваються в межах демократичного суспільства незалежно, автономно від держави. Основними елементами громадянського суспільства є: різноманіття та рівність форм власності, свобода труда та підприємництва, ідеологічне різноманіття та свобода інформації, недоторканість прав людини, розвинене самоуправління, цивілізована правова влада [75]. *Політичне середовище* – сукупність законів, державних установ та структур, що мають вплив та обмежують ринкову діяльність компаній та окремих осіб в певному суспільстві і певний час [75]. *Державне мислення* – стратегічне мислення стосовно державних проблем.

Крім перерахованих вище, під час аналізу мовних кліше в газетних матеріалах знаходимо такі:

«Під час кризи не до спорту» («День», 4 листопада 2008): *політичний в'язень, державна політика;* «Звідки беруться гроші?» («День», 31 січня 2009): *лідер держави, молода держава, державна програма,* «Бюджет підривання» («День», 21 січня 2009): *передвиборні обіцянки, слуги народу,* «За що?»(«День», 21січня 2009): *державна таємниця,* «Вирішальний рік» («День», 31 січня 2009): *випробування владою, посада президента, соціальні потреби, народні депутати, державний службовець, судова реформа, податкова система,* «Без свободи слова немає демократії» («День», 30 січня 2009): *свобода слова, парламентські балагури, політичний театр, народна улюбленка, державна влада,* «Дістали» автомобілістів» («День», 6 лютого 2009): *відкриті двері, включити задню швидкість, перевести протесті стрілки, акція протесту;* «Міражі багатополярного світу» («День» 10 лютого 2009): *кремлівська політика, правляча еліта),* «Почім російські мільярди?». («День», 10 лютого2009): *політичні кредити. газова війна, політичні умови, діяльність уряду,* «12 пунктів Яценюка» («День»,4 лютого 2009): *перегодовані політикою, взяти під контроль;* «Газ і маски» («День», 12 лютого 2009): *розглядати*

питання, державний орган, секретна інформація, енергетична безпека, порушити кримінальну справу, політична самостійність, молоде покоління; «Без Фрейда не розберешся» («День»,12 лютого 2009): *громадська думка, виборчий бюлетень, політичні лідери, джерело влади, правлячий клас, рядові жителі, політичний світ, виборча система, сліпий вибір, політичні гравці, глава уряду;* «Чому з уряду пішов професіонал?» («День», 13 лютого 2009): *бюджетна позиція;* «Феномен Ющенка + і –» («День», 13 лютого 2009): *політична еліта, законодавча ініціатива, прості українці, національна пам'ять, помаранчеві шарфики, помаранчева революція, олімпійський п'єдестал, демократична революція, соціальні дослідження, демократичні цінності, політична культура, свобода громадян, президентська кампанія, політичне життя, посада президента, політична ситуація, боротьба за владу, соціологічні опитування, європейська країна, другий термін, гуманітарна сфера;* «Як подолати дискомфорт безробіття» («День», 14 лютого 2009): *соціальні наслідки, комунальні підприємства;* «Наука перемагати» («День», 14 лютого 2009): *довіра народу. розбудова країни, демократичні перетворення, стратегічне значення, погляд на життя, видатні люди, державний діяч, соціальні витрати, розвиток країни, державне мислення,* «Профспілка» олігархів ставить на розумних» («День», 14 лютого 2009): *міжнародний діалог, загальнолюдські цінності, політика країни, президентські вибори, громадянське суспільство, культурні програми, громадська думка, політичне майбутнє, політичне середовище,* «Дифузія інтелектуальних полів» («День», 14 лютого 2009): *людський світогляд, державна цілісність,* «Шістнадцятий президент» («День», 14 лютого 2009): *майбутні покоління, політична діяльність, політична філософія, президентська кампанія, радянські часи, правлячий клас, кандидат в президенти, політичні сили, державна єдність, громадська думка, загальнонаціональні інтереси, політичні вороги, виборча кампанія,* «Як акцизом підвищити якість?», («День», 7 лютого 2009): *зловживання владою,* «Вибори – не панацея» («День», 26 лютого 2009): *дострокові вибори, піти у відставку, глава держави, президентські вибори, політичні партії, акція протесту, всенародний референдум,* «Політичні пристрасті» («Кримська світлиця», 27 лютого 2008): *політичний хід,* «Радикалізм зростає» («Кримська світлиця», 27 лютого 2008): *політична альтернатива,* «Освіта в тенетах політики» («Кримська світлиця», 1 травня 2009): *державний рівень, передвиборні обіцянки,* «Бачу, що праця проростає» («Кримська світлиця», № 20 від 10 квітня 2009): *повстанський рух, двопалатний парламент.*

Кліше економічної сфери використовуються, коли мова йде про економічні питання сучасності, що мають неабияке значення у повсякденні кожного громадянина. Недивно, що у газетних публікаціях велика роль відводиться економічній тематиці. Жоден номер суспільно-політичної газети не обходиться без наболілої економічної теми. Звідси й утворення все нових і нових словосполучень з цим прикметником: економічна криза, економічний фронт, економічне зростання, економічні умови, економічні проблеми, економічні прогнози, економічна нестабільність, економічні показники.

Кліше, що ґрунтуються на економічних висловах, поширюються дедалі частіше. Тож друга за кількісним показником група – економічні кліше. У проаналізованих матеріалах ми знайшли 78 таких кліше, серед яких відзначимо такі:

Латати діри – досить поширений фразеологізм, що стосується переважно економічної сфери. Латати діри означає витрачати гроші на найнеобхідніше. В матеріалі «Останній дзвоник» («День», 13 лютого 2009), йдеться про вимоги киян «*не латати бюджетні діри за рахунок працюючих».* Перед усім, протестуючі, про яких йдеться в матеріалі, невдоволені зниженням свого життєвого рівня.

Інші кліше використовує у своєму матеріалі Т.Поліщук, це – *іноземний інвестор* – закордонний громадянин, який фінансує будь-яку галузь суспільства. [Т. Поліщук. Про діалог та інтереси. – День. – 2009. – 12 лютого]. *Світова економіка* – економіка усіх країн світового співтовариства, що розглядається з урахуванням міжкраїнних економічних взаємозв'язків та взаємодій. Синонім до словосполучення світова економіка: світове господарство [64, с. 67]. [Т. Поліщук. Про діалог та інтереси. – День. – 2009. – 12 лютого] Далі у матеріалі йдеться про економічні зростання та матеріальну допомогу. *Економічні зростання* – розвиток економіки, збільшення фінансів. *Матеріальна допомога* – грошові виплати в разі певних обставин.

Газетні шпальти рясніють кліше з прикметником фінансовий: *фінансові резерви, фінансова криза, фінансовий ринок, у фінансовому плані.* Прикметник *фінансові* можна замінити на *грошові* або *матеріальні*, що у певних випадках розширить смисл словосполучень, а в інших – звузить.

Крім перерахованих вище, під час аналізу мовних кліше у газетних матеріалах знаходимо такі:

«Під час кризи не до спорту» (День», 4 листопада 2008): *підбивати плюси, утриматися на плаву, затягування поясів, вводити обмежень, фінансова криза, золотий запас, фінансовий ринок, бюджетні кошти, приватні кошти,* «Народити – народили, а що далі?» (День, 31 січня 2009): *економічна криза, економічна нестабільність, фінансова складова, матеріальне становище,* «Поторгуємо?» («День», 31 січня 2009): *стратегічний запас*, «Звідки беруться гроші?» («День», 31 січня 2009): *копійка в кишені, грошова одиниця, жертва інфляції, ювілейні монети, дорогоцінний метал, вторинний ринок, паперові банкноти, металеві монети, грошовий еквівалент, підрив економіки, національна валюта,розмінна*

монета, «Бюджет підривання» («День», 21 січня 2009): *державна казна, економічний фронт, бюджетні ресурси, економічне зростання, дефіцитний бюджет, економічні умови, економічні прогнози*, «Науковцям, студентам» («День», 21 січня 2009): *виділення коштів,* «За що?» («День», 21 січня 2009): *матеріальна свідомість*, «Вирішальний рік» («День»,1 січня 2009): *економічний розвиток, податкова система,* «Засіб для пересування – знову розкіш?», («День», 10 лютого 2009): *кредитний голод, вартість залізних коней, кризові явища*, «Міражі багатополярного світу» («День», 10 лютого 2009): *економічні зростання,* «Почім російські мільярди?» (День, 10 лютого 2009): *міжнародний кредитний голод, антикризова діяльність, лікувати економіку, політичні кредити, кредитна звістка, тіньові схеми, економічні показники, розподіл майна*, «12 пунктів Яценюка» («День», 4 лютого 2009): *антикризовий план,* «Мораторій від латифундиста» («День», 1 квітня 2009): *розжився грошима, мізерні кошти,* «Форум невиправних винахідників» («День», 1 квітня 2009): *залучення спонсорів,* «Газ і маски» («День»,12 лютого 2009): *антикризова програма, дефіцит бюджету,* «Про діалог та інтереси» («День», 12 лютого 2009): *економічні проблема, антикризові заходи, світова криза,* «Без Фрейда не розберешся» («День», 12 лютого 2009): *у фінансовому плані,* «Чому з уряду пішов професіонал?» («День», 13 лютого 2009): *бюджетна позиція,* «Як подолати дискомфорт безробіття» («День», 14 лютого 2009): *матеріальна допомога, грошова поміч,* «Наука перемагати» («День», 14 лютого 2009): *корупційні схеми, межа виживання,* «Профспілка» олігархів ставить на розумних» («День»,14 лютого 2009): *благодійна діяльність, подолання кризи, бізнесові кола,* «Між молотом і ковадлом» («День», 24 лютого 2009): *національна валюта, валютні кредити, доларові депозити, банківська система, відсоткова ставка*, «Радикалізм зростає» («Кримська світлиця», 27 лютого 2008): *кризовий період, драконівські тарифи*.

Робоча сфера пов'язана з питаннями працевлаштування, заробітної плати чи напрямків роботи. Таких кліше ми нарахували 40. Преса – віддзеркалення життя. А коли життя громадян нерозривно по'язане з працею, то ця сфера займає чільне місце на шпальтах видань.

В матеріалі «Чому з уряду пішов професіонал» знаходимо аж три кліше з прикметником професійний: *професійна поразка, професійна позиція, професійні підходи*. [В. Княжанський. Чому з уряду пішов професіонал. – День. – 2009. – 13 лютого]. *Професійна поразка* – невдача, хиба у робочій діяльності. *Професійні підходи* – особисті навички у роботі. *Професійна позиція* – особисте ставлення до роботи, сукупність професійних підходів. Всі ці кліше належать виключно до робочої сфери, ґрунтуються на робочій діяльності людини.

В окремих випадках прикметник *професійний* може означати й найвищій ступінь майстерності у роботі. Наприклад, вираз *він працює професійно* означає найвищу якість роботи. Кліше *професійний рівень* знаходимо у матеріалі газети «День» «Без Фрейда не розберешся» («День», 12 лютого 2009). У словосполученні чітко прослідковується значимість слова *професійний,* тобто якісний, високий рівень. Звідси можна підсумувати, що кліше, які мають в основі прикметник *професійний* можуть мати різне значення:
- те, що стосується професійної діяльності,
- найвищій рівень професійної майстерності.

У матеріалі також говориться про *трудові колективи, скорочення персоналу, лаву запасних на біржі праці* та *дипломованих спеціалістів.*

Трудові колективи – група людей, об'єднаних трудовими обов'язками в межах певної організації чи установи. Трудовими колективами називають як невелику кількість людей, що працюють разом, так і багаточисельний колектив великих заводів чи фабрик, де працює понад сотні осіб. *Скорочення персоналу* – зменшення штату працівників організації чи установи за рахунок звільнення працівників. [Н. Білоусова. Як подолати дискомфорт безробіття. – День. – 2009. – 14 лютого].

Далі в матеріалі вживаються такі кліше:

Перший досвід роботи. Цей вираз часто вживається, коли йдеться про молоду людину, що лише вчиться певній праці. Але перший досвід роботи – це не лише перша робота взагалі. Можливо, це перший досвід у новій галузі. *Дипломовані спеціалісти* – особи, що мають диплом з певної спеціальності. *Лава запасних* на біржі праці – наявність людей, які в будь-який час готові розпочати роботу. Кліше вжите у переносному значенні, в прямому значенні вживається у футбольній тематиці, коли йдеться про запасних гравців, які сидять на спеціальній лаві та в будь-який момент готові підмінити активних гравців.

Вітчизняні експерти – особи, що добре розбираються у певній темі чи галузі знань та є громадянами країни, в якій виникла дискусія. «До вивчення та розв'язання проблем, що виникли внаслідок кризи, фонд планує долучати найпрогресивніших вчених світу» [Н. Білоусова. Як подолати дискомфорт безробіття? – День. – 2009. – 14 лютого]. Арсеній Яценюк запевнив, що до дискусії залучатимуть *вітчизняних експертів».*

Вакансії службовців – посади працівників, зайнятих інтелектуальною, нефізичною працею в різних сферах діяльності. «Щодо вакансій службовців, то останнім часом з'являється попит на менеджерів з

реклами, менеджерів із продажу, користуються попитом ІТ-фахівці та працівники страхових компаній» [Н. Білоусова. Як подолати дискомфорт безробіття? – День. – 2009. – 14 лютого]. Журналіст Наталя Білоусова далі вживає такі кліше як: *страхові компанії, сфера діяльності, трудові відносини.*

Зарплата в конвертах – заробітна плата, яка не задекларована в податковій інспекції. «Практику зарплати в конвертах знову поновлено» [Н. Білоусова. Як подолати дискомфорт безробіття? – День. – 2009. – 14 лютого].

План розвитку – схема, яка передбачає успішний розвиток певної справи. Журналіст Олександр Громов пише про плани розвитку народного господарства, що були поширені у колишньому СРСР. Завдяки виконанню цих планів господарство усієї країни процвітало й давало добрі результати, бо рухалось завдяки чіткому плану [О. Громов. Вирішальний рік. – День. –2009. –31 січня].

Крім перерахованих вище, під час аналізу мовних кліше у газетних матеріалах знаходимо такі:

«Вирішальний рік» («День», 31 січня 2009): *трудовий колектив, непочатий край,* «Про діалог та інтереси» («День», 12 лютого 2009): *професійне свято, дружня атмосфера,* «Як подолати дискомфорт безробіття» («День», 14 лютого 2009): *робоча сила, психологічний дискомфорт, точка зростання, робочі місця, сфера діяльності, ринок праці, служба зайнятості, працевлаштування людей, сфера обслуговування, комунальні підприємства,* «Профспілка» олігархів ставить на розумних» («День», 14 лютого 2009): *напрям роботи, скорочення робочих місць*, «Шістнадцятий президент» («День», 14 лютого 2009): *кропітка праця,* «Нові надзавдання» («День», 26 лютого 2009): *журналістська спільнота, професійні стандарти, корінь проблеми,* «Бачу, що праця проростає» («Кримська світлиця», 10 квітня 2009): *організаційна робота*, «Засіб для пересування – знову розкіш?» («День», 10 лютого 2009): *скорочення персоналу, вторинний ринок.*

До **канцелярської, офіційно-ділової сфери** належать кліше, що стосуються правових відносин, управління, складання паперів, оформлення документації тощо.

Так, у матеріалі Тетяни Поліщук «Про діалог та інтереси» («День», 12 лютого 2009) знаходимо цікаві кліше.

Протокольна частина – офіційна частина. Звідси й *обговорити питання без протоколу* – обговорити питання в неофіційній, дещо дружній атмосфері. *Загальні фрази* – слова та вирази, що не містять конкретики. Образні слова, які дозволяють лише поверхово, не глибинно зрозуміти смисл. *Конструктивні пропозиції* – логічні пропозиції, які базуються на багатьох доказах та теоріях. *Говорити відкрито* – у цьому контексті прислівник відкрито набуває іншого смислу. В цьому випадку відкрито – правдиво, відверто. «Сьогодні між нашими країнами є певні проблеми й про це ми повинні говорити відкрито». Словосполучення *відігравати роль, брати до уваги* також можна віднести до кліше офіційно-ділової сфери.

Серед проаналізованих кліше можна відокремити кліше **медичної сфери**, які описують медичні хвороби, рецепти, указівки лікарів. До медичної сфери можна також віднести певні медичні професіоналізми.

До цієї сфери, серед описуваних нами кліше, віднесемо такі:

Стан здоров'я – загальна оцінка здоров'я організму людини. «Через рік, 24 вересня 1987 року, Б. Щербина засекречує відомості про погіршення *стану здоров'я* дітей, зокрема й тих, що були опромінені в материнській утробі» [Жорстока підлість Чорнобильщини. – Кримська світлиця. – 2007. – 30 квітня]. *Гострі симптоми* – ознаки певної хвороби в організмі людини, що мають яскраве вираження. [Жорстока підлість Чорнобильщини. – Кримська світлиця. – 2007. – 30 квітня]. *Хронічні захворювання.* За словником Ожегова та Шведової, хвороба – розлади здоров'я, порушення життєдіяльності організму. Хронічна хвороба – хвороба, що триває протягом певного часто з періодичними рецидивами [58, с. 766].

Інтелектуально-аксіологічна сфера охоплює кліше розумової діяльності, пов'язаних з природою цінностей.

Такі кліше знаходимо в матеріалах газети «День» «Форум невиправних винахідників» (1 квітня 2009) та «Дифузія інтелектуальних полів» (14 лютого 2009).

Серед кліше інтелектуально-аксіологічної сфери виокремимо такі:

Мисляча молодь – люди молодого віку, що обдумують сучасні проблеми країни та світу, в тому числі глобальні проблеми. *Індивідуальне бачення* – суб'єктивна думка певної особи стосовно будь-чого. *Прагматичні думки.* За тлумачним словником В. Даля, прагматичний – достовірний, що застосовується безпосередньо до справи. Тож прагматичні думки – конкретні, точні думки. *Генератор ідеї* – особа, що створює ідеї. У цьому виразі слово *генератор* вжите у переносному значенні. Пряме визначення знаходимо у Великій радянській енциклопедії, де генератор – прилад, що виробляє будь-які продукти.

До інтелектуально-аксіологічної сфери віднесемо також такі кліше, як: *власна позиція, людський світогляд, масова свідомість, примітивне мислення.*

Крім того, виділяємо ще такі сфери:

Торговельна сфера*: вторинний ринок, потенційні покупці, високотехнологічні товари.*

Письменницька сфера: *бібліотечний фонд, передплата періодики, однойменний роман, сюжетна лінія, аркуш паперу, гортати книжку, динамічна фабула, біографічна драма, основний сюжет, другорядні персонажі, редакційна пошта, чорний піар, засоби масової інформації, інформаційне агентство.*

Навчальна сфера: *студентська лава, студентська аудиторія, вузька спеціальність, базова освіта, фахова освіта.*

Релігійна сфера: *релігійні питання, релігійний проповідник.*

Театральна сфера: *імпровізована сцена, режисерська ідея.*

Філологічна сфера: *орфографічні помилки, загальні фрази.*

Сімейна сфера: *приріст народжуваності, повноцінна родина, шлюбний період, шлюбна пара, повноцінний шлюб.*

Організаційно-ділова сфера: *круглий стіл, розглядати питання, складне питання, ставимо галочки, рейтинговий проект, протокольна частина, обговорити питання без протоколу.*

Сфера внутрішніх якостей людини: *моральна сила, велич духу, життєвий досвід, харизматична особистість, творча людина.*

Судова сфера: *судова система, подавати апеляцію.*

Природна сфера: *тріскучі морози, вічнозелена красуня.*

Сфера мистецтва: *класична музика, класичний танець, мова танцю, картинна галерея, конкурсні роботи, історичні проекти, режисерська ідея, високе мистецтво.*

Сфера соціального стану у суспільстві: *відіграє роль, в усіх на вустах, в усіх сферах життя.*

Земельна сфера: *колгоспна земля, сортове насіння, земельна реформа, аграрна політика, земельний кадастр.*

Варто відзначити, що серед перерахованих вище мовних кліше, можна виокремити так звані **фразеологічні.**

Як зазначає В.В. Гвоздєв, кліше – це «фразеологізми плюс ще дещо», й лише визначивши це «дещо», ми виявимо специфіку кліше [23, с. 16].

Тому кажучи про фразеологічні кліше, ми підкреслюємо тісний фразеологічний зв'язок кліше та фразеологізмів.

До таких належать:

Опускаються руки – втрачається бажання або здатність виконувати певні дії, що найчастіше пов'язане з розчаруванням. Опускати руки – бути бездіяльним, пасивним

Відкриті двері – словосполучення, що вживається як у прямому, так і в переносному значенні. У прямому значенні означає буквально відчинені двері. У переносному значенні кліше вживається, коли йдеться про *день відкритих дверей*, тобто день, коли всі бажаючі без обмежень можуть відвідувати організацію чи установу; день роботи з відвідувачами. У матеріалі йдеться про *штурм відкритих* дверей. [В. Княжанський. Дістали» автомобілістів. – День. – 2009. –6 лютого].

Включити задню швидкість – привести в дію механізм, що змушує транспортний засіб уряд включив задню швидкість», тобто відмовився від свого рішення. *Включати задню швидкість* у переносному значенні означає також: відмовлятися від слів чи дій, брати слова назад, не погоджуватись з власним попереднім рішенням тощо.

Перевести протестні стрілки – перекласти вину на іншого, передати справу в інші руки. «Уряд, що ініціював підвищення збору, намагається перевести протестні стрілки й покласти частину відповідальності на Верховну Раду».

Підбивати підсумки – підраховувати результати роботи, оцінювати певні дії. *Роботи непочатий край* – дуже багато роботи. *Марно сподіватись* – даремно сподіватись. Кліше вживається, коли надії на будь-що немає. *Підкорити вершини* – досягнути великого успіху. *Зібратися з думками* – налаштуватися на певний вид діяльності, самоорганізуватися.

Латати діри – досить поширений фразеологізм, що стосується переважно економічної сфери. Латати діри означає витрачати гроші на найнеобхідніше. У матеріалі «Останній дзвоник» газети «День» йдеться про вимоги киян «не латати бюджетні діри за рахунок працюючих». Перед усім, протестуючі, про яких йдеться у матеріалі, невдоволені зниженням свого життєвого рівня. Тут знову питання безпосередньо пов'язане із фінансовою сферою, бо мається на увазі нестача коштів на життєво необхідні витрати.

Окремо можна дослідити утворення та розвиток **кліше-неологізмів.**

Суспільно-політичні явища, стрімкий розвиток технологій та подій у країні та світі народжують нові стійкі словосполучення, які з часом переростають у кліше. На ситуативну зв'язність як характерну ознаку кліше також вказує Т. Дрідзе: «кліше ми назвемо будь-яку готову мовну формулу, критерієм для виділення якої слугує регулярність її появи в певних, повторюваних мовних ситуаціях. Наявність таких мовних формул нормально, необхідно та дозволяє підставляти відносну загальнозначущу інформацію. Таке кліше несе в тексті інформаційне навантаження та цілком може бути значимо…» [27, с. 172].

Розвиток світової економіки – найактуальніше та найгостріше питання сьогодні як для державнослужбовців, так і для рядових мешканців. Інтерес до економічної ситуації викликаний занепокоєнням громадян своїм життєвим рівнем та майбутнім. Саме тому газетні публікації економічної тематики мають найбільший інтерес. Тож сьогодні в повсякденному вжитку ми маємо низку кліше, що стосується фінансового становища, насамперед, фінансової кризи.

У роботі ми підрозділяємо знайдені кліше-неологізми на **кліше економічної кризи** та **кліше Помаранчевої революції.**

Економічна криза – різке погіршення економічного стану, що виявляється в значному зниженні виробництва, в порушеннях виробничих зв'язків, у банкрутстві підприємств та зростанні безробіття (Словник з економіки та фінансів). У сучасній пресі *економічна криза* – часто вживане кліше, присутнє майже у кожному номері газет, що були обрані для аналізу. Цікаво, що кліше існує не лише в матеріалуях економічної сфери, воно тісно вплітається в теми спорту, культури, навчання тощо.

Подолання кризи – низка певних заходів, спрямованих на підвищення економіки, зменшення безробіття, розвиток промисловості тощо. *Дефіцитний бюджет* – бюджет, спланований з урахуванням недостатньої кількості коштів. Такий бюджет значно урізує можливі витрати та є максимально економним. *Докризові роки* – маються на увазі часи до економічної кризи. *Економічні зростання* – розвиток економіки, збільшення фінансів.

Створення робочих місць – кліше виникло набагато раніше світової фінансової кризи, але найбільшої актуальності набуло саме під час фінансової скрути, адже саме цей період характеризується масовими скороченнями робітників на підприємствах. Тож створення нових робочих місць стало найгострішим питанням. *Кредитний голод* – відсутність коштів, які даються банками чи іншими установами в кредит; нестача, брак грошей у банках, що спричинює обмеженість кредитування.

Відповідне кліше з'явилось внаслідок тієї ж економічної кризи. Це явище «*поставило хрест* на автокредитуванні» [І. Капсамун. Засіб для пересування знову розкіш. – День. – 2009. –14 квітня].

Скорочення персоналу – ще одне явище, що набуло неабиякого розмаху й розголосу під час фінансової кризи. Скорочення персоналу – зменшення штату працівників організації чи установи.

До цієї ж сфери віднесемо кліше: посткризовий світ, глобальна криза, економічні проблеми, антикризові заходи, міжнародний кредитний ринок, антикризова діяльність

Події кількарічного минулого, що мали велике історичне значення, а саме помаранчева революція, наклали свій відбиток на суспільно-політичне життя українців, а також і мову. У постійному вжитку з'явились нові слова та фрази, притаманні саме цим подіям. Кліше, що виникли під час демократичної революції, вживаються у пресі і сьогодні.

У матеріалі «Феномен Ющенка + і –» («День», 13 лютого 2009) знаходимо декілька кліше, за допомогою яких описуються тогочасні події.

Помаранчева революція – події 2004 року, які мали на меті створення нового демократичного суспільства в Україні. Обличчям помаранчевої революції був нинішній Президент України Віктор Ющенко. Символ революції – жовтогарячий колір. Звідси й кліше *помаранчеві шарфики*, бо саме ця річ гардеробу була найпоширенішою в часи революції. У матеріалі йдеться про те, що помаранчеві шарфики одягали навіть депутати в німецькому Бундерстагу, американському Конгресі та на сесії Європарламенту. Помаранчеву революцію називали також *демократичною революцією*, на що вказує експерт у матеріалі. Чому демократичною? Бо однією з основних напрямів революції було поширення демократизації суспільства.

Основні дії революціонерів розгорталися в Києві, на Майдані Незалежності. Звідси й кліше *часи Майдану*. Це словосполучення вживає журналіст Віталій Княжанський у матеріалі «Останній дзвоник» («День», 13 лютого 2009), що вийшла в тому ж номері газети, що й матеріал «Феномен Ющенка + і – ».

Автор не дарма вжив саме це кліше, бо за його допомогою можна якнайточніше викликати образність мислення читача, який ще не забув, наскільки багатолюдним був Майдан у 2004-му. Цікавим за семантичністю є вислів « *головна вулиця країни* (Майдан Незалежності) нагадувала часи Майдану». Звідси видно, що якщо назву вулиці обіграти у часі, то виходить вже дещо інше.

Іноді мовні кліше зустрічаються не лише в самих газетних текстах, але й в **назвах статей**. Якщо враховувати, що специфіка заголовків така, що має на меті узагальнення усього тексту та зацікавлення, привертання уваги читача, то звідси видно, кліше часто вправно виконують ці обидві функції.

Іноді кліше-заголовок випливає з тексту матеріалі, а іноді є самостійним компонентом словосполучень, які не зустрічаються у самому тексті.

А. Тертичний відзначає, що «однією з найважливіших функцій заголовка є номінативна (називна, сигнальна) функція. Це означає, що, прочитавши заголовок, аудиторія відразу повинна зрозуміти, про яку сферу життя йтиметься в тексті (про політику, економіку, спорт, музику, медицину тощо.). Дуже часто, аналізуючи ту чи іншу проблему, журналіст висуває якусь важливу, з його точки зору, думку» []. Тому в цьому випадку заголовок може відображати цю головну ідею (головну тезу) виступу журналіста.

Знайдені нами клішовані заголовки умовно поділимо на дві групи:

1) заголовок, до складу якого входить мовне кліше *«Без свободи слова немає демократії»* та

2) власне заголовки-кліше: *«Останній дзвоник», «Вирішальний рік», «Блудний син».*

У публікації «Без свободи слова немає демократії» йдеться про рейтингові телепроекти «Свобода слова», «Свобода на Інтері», «Шустер-Live». Словосполучення «свобода слова» неодноразово зустрічаємо і в самому тексті: «Адже саме свобода слова це і є той механізм зворотного зв'язку…» [Я. Майський. Без свободи слова немає демократії. – День. – 2009. – 30 січня].

У матеріалі *«Вирішальний рік»* («День», 31 січня 2009) йдеться про останній рік президентства Віктора Ющенка. Автор підводить читачів до думки, що саме останній рік може стати вирішальним та увійти в історію країни. Назва матеріалу влучно й конкретно передає основну думку автора та привертає увагу. Кліше *вирішальний рік* зустрічаємо лише в заголовку, словосполучення не повторюється в тексті матеріалу.

У публікації *«Блудний син»* («День», 2 квітня 2009) йдеться про легендарного танцівника Сержа Лифара. Кліше вміло привертає увагу, бо коли читач бачить заголовок та фото, йому стає цікаво: чому ж він блудний син. Завдяки кліше в заголовку досягається основна мета: матеріал читається від початку до кінця, бо в кожному рядку читач сподівається знайти відповідь на питання, що випливає з назви.

У матеріалі *«Останній дзвоник»* («День», 13 лютого 2009) аж ніяк не йдеться про урочисте шкільне свято, на що налаштовується читач, відштовхуючись від семантичного значення кліше. Тут ще певною мірою свій відбиток накладає загальний стереотип, який асоціює словосполучення останній дзвоник з шкільною лінійкою. У публікації йдеться про мітинг киян проти дій місцевої влади. Кліше «останній дзвоник» треба розглядати у переносному значенні. Останній дзвоник – останнє попередження мерові міста від мешканців.

Отже, підсумовуючи, відзначаємо, що семантичні ознаки мовних кліше, які зустрілися нам під час аналізу, можна віднести до таких сфер вжитку: соціально-політична, економічна, інтелектуально-аксіологічна, письменницька сфера, навчальна сфера, релігійна сфера, театральна сфера, філологічна сфера, канцелярська, ділова сфера, сімейна сфера організаційно-ділова сфера, сфера внутрішніх якостей людини, судова сфера, природна сфера, сфера соціального стану у суспільстві, земельна сфера. Крім того, ми виокремлюємо й аналізуємо фразеологічні кліше; виділяємо в окрему групу кліше-неологізми Помаранчевої революції та економічної кризи, визначаємо й описуємо кліше у складі заголовків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванченко Р. Г. Литературное редактирование/ Иванченко Р. Г. – К.: Наукова думка, 2003. – 254 с.
2. Розенталь Д.Э.Словарь трудностей русского языка/ Розенталь Д.Э.– М.: Азбуковник, 2001. – 436 с.
3. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности/ Кубрякова Е.С. – М.: Академический проект, 1986. – 122 с.
4. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев/ Прохоров Ю. Е. – М.: Прогресс, 1996. – 234 с.
5. Словник маркетингових термінів Дмитра Шевченка // – http: www.glossostav.ru/8/

6. Гвоздев В.В. Контекст и некоторые проблемы парадигматики клише // Роль контекста в реализации семантических особенностей языковых единиц/ В.В. Гвоздев – Курск: Издательский дом, 1987. – 145 с.

7. Дридзе Т. М. Язык информации и язык реципиента как факторы информированности: Речевое воздействие/ Дридзе Т. М. – М.: Высшая школа, 1972. – 272 с.

8. Тертычный А. Жанры периодической печати/ Тертычный А. - М.: Аспект Пресс, 2000. – 359 с.

УДК 811.112.2’367.335.1/2’372

КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУРЯДНО-ПІДРЯДНИХ ПОЛІНОМІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Яценко П. І., викладач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню будови фрейму сурядно-підрядного поліному та семантико-синтаксичним відношенням в них.

Ключові слова: сурядно-підрядний поліном, експланаторність, фрейм, пропозиція, ситуація.

Яценко П. И. КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СОЧИНИТЕЛЬНО-ПОДЧИНИТЕЛЬНЫХ ПОЛИНОМОВ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию построения фрейма сочинительно-подчинительного полинома и семантико-синтаксическим отношениям в них.

Ключевые слова: сочинительно-подчинительный полином, экспланаторность, фрейм, пропозиция, ситуация.

Yatsenko P. I. COGNITIVE-SEMANTIC ORGANIZATION OF COORDINATIVE-SUBORDINATE POLYNOMS OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is dedicated to the research of the frame construction of a coordinative-subordinate polynom and the semantic-syntactical terms in it.

Key words: coordinative-subordinate polynom, explanatority, frame, proposition, situation.

Мова становить “провідник” значень і смислів між людьми” [2, 154], де значення, вперше як “гомогенна система” виділене Ч. Морісом [11, 88], “передає зміст одиниць і категорій мови”[4, 57], а отже відноситься до сфери форми, а смисл безпосередньо пов’язується з мовленням. Враховуючи вказані особливості мови та характеристику семантичних категорій, які представляють собою “результат адаптації людини до оточуючого світу”, “абстрактні, теоретичні одиниці, що репрезентують складні психічні структури” [27, 668-669], відображені у мові, особливо цікавим стає детальний аналіз семантики складних реченнєвих утворень, не лише в семантичному, а й когнітивно-смантичному аспектах. Попереднє вивчення конструкцій у цьому аспекті стосувалося переважно дослідження простого речення ([1, 13]; [29, 790] тощо), а складні реченнєві утворення залишалися поза увагою науковців.

Враховуючи зазначені підстави об’єктом цього дослідження став сурядно-підрядний поліном (далі СПП) – різновид складного речення, мінімальна форма якого утворюється двома головними та одним підрядним, а предметом – когнітивно-семантична організація СПП. Головною метою статті є дослідження СПП у когнітивно-семантичному аспекті на матеріалі сучасної німецької мови. Реалізація цієї настанови передбачає вирішення таких завдань: встановити основний когнітивний принцип формування СПП, виявити у вказаному типі складного речення можливі комбінації семантичних відношень між предикативними одиницями.

Для складних реченнєвих утворень характерним є детальна розповідь про певне коло проблем. Їх основний когнітивний принцип становить експланаторність (пояснення, аргументація) – “розкриття сутності будь-чого; виявлення дедуктивних взаємозв’язків між абстрактними об’єктами, в силу яких має місце те чи інше знання про досліджуваний предмет” [13, 162], що безпосередньо пов’язано із максимою повноти інформації Г.-П. Грайса.

Експланаторність має тісний зв’язок з “розчленовуючою силою в мові”, яка своїм виникненням завдячує прагненню мовця до глибокого та ґрунтовного висвітлення дійсності [9, 41], що неможливо без